

DE AMERIKAANSE DROOM GEBROKEN

De onheilsverwachtingen van een wereldmacht (1960-1990)

Martine van Eck

Amerikanen denken vaak en diep na over dat wat hen te wachten staat. In het denken over de toekomst van de Verenigde Staten bestaan twee sterke tradities, die onderling verbonden lijken te zijn: de Amerikaanse Droom en de daarop volgende Amerikaanse Desillusie. De Amerikaanse Droom dook voor het eerst op in een boek van James Truslow Adams uit 1931, en in de jaren vijftig had Amerika op grote schaal het gevoel dat de droom volledig verwezenlijkt was. De 'Amerikaanse Desillusie' werd in 1835 voor het eerst opgemerkt door Alexis de Tocqueville, die meteen het verband aangaf tussen droom en teleurstelling. De desillusie lijkt sinds de jaren zestig de overhand te nemen.

Hieronder volgen definities van beide begrippen, waarna de stelling dat droom en desillusie twee zijden van dezelfde medaille zijn, verdedigd wordt aan de hand van een viertal onderwerpen: het vervlogen ideaal van de *Melting Pot*; het eens zo hechte Amerikaanse gezin; de economische neergang en het verlies van politieke invloed van Amerika.

De literatuur bestaat voor een groot gedeelte uit wat ik 'doemboeken' noem, boeken met een pessimistische toekomstvisie die door een groot publiek gelezen zijn (bestsellers). In deze doemboeken wordt vaak een uitgewerkt doemscenario gepresenteerd, waarbij de nadruk op een of twee onderwerpen komt te liggen. De kunsten der retorica beheersen de meeste auteurs beter dan die van de logica. Het is de bedoeling in dit verhaal een mentaliteitsgeschiedenis van de *Vox Populi* te schetsen met betrekking tot de Amerikaanse Desillusie.

De Droom

Het begrip 'Amerikaanse droom' werd geïntroduceerd door James Truslow Adams in de invloedrijke studie *The epic of America*. Zijn omschrijving luidde: "That dream of a better, richer and happier life for all our citizens of every rank."¹ In de jaren erna werd het begrip overgenomen door toneelschrijvers, dichters, wetenschappers en adverteerders, waarbij de betekenis ervan steeds verder uitdijde. De geschiedenis van de Verenigde Staten werd steeds meer in

1 James Truslow Adams in: Peter Freese, *The American dream and the American nightmare* (Paderborn 1987) 4.

termen van de Amerikaanse Droom verklaard. Het tijdvak waarin de Amerikaanse Droom het meest overtuigend van kracht was, loopt van haar ontstaan in de jaren dertig tot het begin van de jaren zestig, toen de kritiek op het grenzeloze zelfvertrouwen steeds duidelijker hoorbaar werd. De jaren vijftig gelden unaniem als de hoogtijdagen van de Droom. Maarten van Rossem spreekt van de 'consensus-euforie' van de jaren vijftig.²

De Amerikaanse Droom omvat tenminste de volgende elementen:

- sterk geloof in vooruitgang van het individu, de gemeenschap en de samenleving in zijn geheel;
- de overtuiging dat iedereen zijn hoogste ambities op eigen kracht kan waarmaken;
- de wetenschap dat het gezin de oorsprong is van morele en sociale vorming;
- de zekerheid dat God Amerika heeft uitverkoren en de Amerikanen heeft aangesteld om de rest van de wereld te bekeren tot democratie-Amerikaanse stijl, of het geloof in de *Manifest Destiny*;
- de overtuiging dat er steeds weer nieuwe *frontiers* geslecht worden in de gepredestineerde westwaartse gerichtheid van de beschaving;
- de zekerheid dat de Amerikaanse regeringsvorm de enige garantie voor vrijheid en gelijkheid is; en
- het idee dat immigranten van verschillende nationale, etnische en religieuze achtergronden kunnen samensmelten tot een nieuwe natie, of het vertrouwen in de werkzaamheid van de *Melting Pot*.

Het grote enthousiasme voor alles wat nieuw is, de verheerlijking van de jeugd en het steeds opnieuw kunnen beginnen, zijn consequenties van het bovenstaande.

De geschiedenis van de Verenigde Staten begon met de reis van idealistische puriteinen naar het nieuwe Beloofde Land. Dat verklaart de geëxalteerde toon van hun toekomstverwachtingen: de puriteinen gingen ervan uit een zuivere, door God goedgekeurde samenleving te stichten, waar voor de corruptie van de Oude Wereld geen plaats meer was. Ook de seculiere toekomstverwachting was zeer hooggestemd. Amerika moest het Zenith van de westerse beschaving worden. Al sinds de Oudheid bestaat de theorie van 'Translatio Imperii', de gedachte dat de beschaving zich in westwaartse richting ontwikkelt. De reis van de beschaving van Rome via drie tussenstations naar Amerika bleek goed aan te sluiten bij deze theorie. Tijdens die reis langs de vijf culturen wordt de beschaving steeds rijker, totdat in Amerika het 'einde van de geschiedenis' wordt bereikt, een staat zo perfect dat verandering niet langer nodig is. De bekendste Amerikaanse vertolker van deze gedachte is George Berkeley:

Westward the Course of Empire takes its Way;
The four first acts already past,
A fifth shall close the Drama with the Day;

2 Maarten van Rossem, *De Verenigde Staten in de twintigste eeuw* (Den Haag 1991) 356.

Time's noblest offspring is the last.³

De Desillusie

Sinds het débâcle van Watergate en de vuile oorlog in Vietnam in de jaren zestig speelt de desillusie een steeds belangrijker rol in het openbare debat. Men is vooral bang voor de verrotting van de samenleving en uiteindelijk voor de ondergang van Amerika, gevolgd door de ondergang van het Westen en alles waar het voor staat: liberalisme, zuiverheid en tolerantie. Het Westen verliest haar voorbeeldfunctie.

Droom en Desillusie worden op verschillende manieren met elkaar in verband gebracht. Tocqueville vermoedde dat de hoge verwachtingen worden gewekt doordat Amerikanen "never stop thinking about the good things they have not got".⁴ Deze gemoedstoestand die veroorzaakt wordt door het steeds hongeren naar nieuwe idealen is later ook door andere auteurs beschreven. George M. Beard noemde het 'neurasthenie' of 'American nervousness'.⁵ De hoge verwachtingen leiden tot nervositeit en overwerktheid en vervolgens tot depressiviteit.

Stephanie Coontz merkt op⁶ dat het een typisch Amerikaanse reactie is om, als de droom te hooggespannen is voor de werkelijkheid, niet aan de droom, maar aan de geldigheid van de werkelijkheid te gaan twijfelen. Veel Amerikanen geloven bijvoorbeeld dat de serie "Het kleine huis op de prairie" een natuurgetrouwe afspiegeling is van het gezinsleven in de vorige eeuw. Als dat ideaalbeeld met de huidige situatie vergeleken wordt, is dat een reden voor sombere gedachten. Werkelijkheid en fictie worden nogal eens door elkaar gehaald.⁷ Het lijkt erop dat Amerika de voorkeur heeft voor *mooie* scenario's boven *ware* scenario's.

De traditie van het millennialisme is zo'n mooi scenario. Amerikanen vergelijken zichzelf nog steeds met het volk van Israël, dat door God is uitverkoren. "Het is dubbel, het loopt maar al te vaak het gevaar van zelfoverschat-

3 Dit is de laatste en meest populaire strofe van het gedicht, geschreven in 1726.

4 Alexis de Tocqueville, geciteerd in Robert N. Bellah, *Habits of the heart* (Berkeley 1985) 117.

5 Bellah, *Habits* 117.

6 In haar boek *The way we never were, American families and the nostalgia trap* (New York 1992).

7 Talloos zijn de voorbeelden van acteurs die door hun publiek bedreigd werden omdat ze een slechterik speelden. Het bekendste voorbeeld is J.R. uit de serie *Dallas*. De onlangs overleden acteur Raymond Burr speelde de rol van de advocaat Perry Mason blijkbaar zo overtuigend, dat hem in 1960 een eredoctoraat in de rechtsgeleerdheid werd verleend. Belangrijke 'outcasts' van de Amerikaanse samenleving worden al snel als 'cowboy' gezien. Het meest recente voorbeeld van zo'n *lonesome rider* is Ross Perot. Hij ontleende zijn populariteit zelfs aan de vergelijking. Waar werkelijkheid en fictie zo makkelijk door elkaar lopen is veel ruimte voor overdrijving.

ting, maar het kent toch ook veel twijfels en zelfinkeer.⁸ Droom en Desillusie bestaan in de puriteinse geest naast elkaar.

Het verleggen van de *Frontier*, de mythisch geworden grens tussen ontgonnen en woest land, is een van de manieren waarop hoge verwachtingen werden nagejaagd. Schulte Nordholt meent dat, ook nadat de *Frontier* geslecht was, de levenshouding die erbij hoorde bleef bestaan: "Hun spanning tussen pretentie en berouw, tussen droom en daad, tussen illusie en teleurstelling is in wezen het grondpatroon geworden van de Amerikaanse geschiedenis, altijd op weg naar een altijd wijkend westen."⁹

In het nu volgende ga ik ervan uit dat de Amerikaanse Desillusie voortkomt uit de Droom omdat de doemdenkers pessimistisch blijken te zijn over alle elementen waaruit de Droom bestaat. Ik zal dat toelichten aan de hand van een viertal aspecten van de droom, die tot desillusie verworden is.

Raciale spanning in het onderwijs

Sinds het gewelddadig uit de hand lopen van de Civil Rights - beweging in de Black Power - beweging bestaat de angst dat de Amerikaanse samenleving door raciale twisten uit elkaar zal vallen. Tot de jaren vijftig ontleende de immigrant zijn identiteit aan het feit dat hij Amerikaan geworden was; nu wordt zijn raciale identiteit steeds belangrijker. Amerika is van een *Melting Pot* een *Salad Bowl* geworden: verschillende rassen versmelten niet meer tot een homogeen volk, ze zetten zich tegen elkaar af. Het onderwijs, dat vanouds een belangrijke taak had in het 'amerikaniseren' van de bevolking, gaat sinds de jaren zeventig voorop in de emancipatie van minderheden. Scholen doen dat met behulp van 'minority studies', bijvoorbeeld 'black studies', die het bewustzijn van etnische eigenschappen moeten versterken en zo tot een sterker zelfvertrouwen moeten leiden. Blanke critici, en dan vooral Arthur M. Schlesinger,¹⁰ zijn echter bang dat deze programma's eerder tot een zelfgekozen isolement leiden. Om dat argument kracht bij te zetten overbelichten ze de grootste excessen van het emanciperend onderwijs.¹¹

8 Jan-Willem Schulte Nordholt, *De mythe van het westen* (Leiden 1992) 92.

9 Schulte Nordholt, *De mythe van het westen* 92.

10 Arthur M. Schlesinger, *The disuniting of America* (New York 1992).

11 Hieronder volgen een paar voorbeelden. Veel 'black studies'-pedagogen gaan ervan uit dat onderwijs dat door blanken gedomineerd wordt een samenzwering tegen onderdrukte groepen is. De bron van de westerse beschaving zou liggen in zwart Afrika, geografisch gelegen in Egypte. Pythagoras en andere wijsgeren zouden eigenlijk zwart zijn geweest, en ook één van de grote Egyptische wonderen, de Sfinx, zou negroïde geweest zijn. Om dat te verhullen zou Napoleon persoonlijk de neus van het beeld eraf geschoten hebben. Verschillende historici hebben erop gewezen dat Egypte nooit bevolkt geweest is door zwarten, en dat voor alle andere theorieën geen enkel bewijs gevonden kan worden. Dat weerhoudt de 'black-studies'-theoretici niet, want zij vinden de wetenschappelijke traditie van logisch redeneren een blank middel, waar zij het gevoelsmatige inleven tegenover

De compromisloze houding van zwarte theoretici in het onderwijs heeft geleid tot een aantal maatschappelijke angsten. Men is bang voor geschiedvervalsing, omdat dat het zoeken naar oprechtheid frustreert; de angst voor een algemene opstand van zwarten in de verpauperde binnensteden is nog groter. Op een meer impliciete manier vreest de oude elite voor discriminatie van de blanke middenklasse, de enige groep die nog geen vereniging heeft om haar rechten te beschermen. Deze angst uit zich op universiteiten door discriminerend gedrag van blanke studenten gericht op zwarte studenten, de zogenaamde 'backlash'. Deze laatste twee angsten zijn in feite angst voor segregatie, waar ooit gedroomd werd over integratie.

De 'Multiculturalisten' proberen een middenpositie in te nemen in dit debat. Zij trachten het nieuwe Amerika te definiëren als *Salad Bowl*: een samenleving waarin verschillende groepen naast elkaar kunnen bestaan, met behoud van hun etnische verschillen. Blanken zullen zich, aldus de multiculturalisten, moeten bezinnen op hun oude machtspositie, maar zwarten en andere minderheden moeten zich niet van anderen isoleren. In de jaren tachtig ontstond uit dit standpunt een nieuwe gevoeligheid voor discriminatie die samengevat wordt onder de noemer 'political correctness'. Het is een poging om alle discriminerende woorden en handelingen uit de taal te weren.¹² Ook political correctness is voor de critici een teken van de 'gevaarlijke segregatie' in de Amerikaanse samenleving, omdat het verschillen teveel benadrukt.

Blanke critici vrezen voor hun eigen positie, maar ook voor het uiteenvallen van Amerika. Veel blanke auteurs houden er echter geen rekening mee dat hun beeld van Amerika een nooit gerealiseerd ideaal is. Het is de droom van harmonie en gelijkheid waarop ze zich blindstaren. In werkelijkheid hebben blanken tot de jaren zestig de dienst uitgemaakt en de anders gekleurde medemens gediscrimineerd. De doemscenario's van mensen als Schlesinger werden niet door die feitelijke situatie, maar door de Droom van de Melting Pot geïnspireerd.

Family values

De familie wordt, sinds de stichting van de Amerikaanse natie, als de sociale basis van de samenleving gezien. Die basis wordt echter steeds smaller: veertig

willen stellen. Blanken zijn in hun visie 'ice people', zwarten zijn 'sun people'.

12 Indianen heten nu American Natives, een nog niet nader gedefinieerd persoon moet 'she' worden in plaats van 'he' of 'he or she', gehandicapten zijn 'differently abled' en wie een dikzak nastaat maakt zich schuldig aan 'lookism'. Een jaren vijftig-feest op Harvard University ging niet door omdat in de jaren vijftig de segregatie nog bestond en Linda Chavez, een lid van de regering-Reagan werd het spreken onmogelijk gemaakt toen zij het standpunt verkondigde dat Spaanstaligen in Amerika Engels zouden moeten leren. De gevoeligheden stapelen zich steeds verder op en een oplossing lijkt nog lang niet in zicht.

procent van de eerste en zestig procent van de tweede huwelijken eindigt in een scheiding. Elk doemboek over het gezin begint met deze en soortgelijke cijfers. Veel Amerikanen zijn bang dat dit, wat zij zien als gebrek aan moreel besef, zal leiden tot de ondergang van de natie. Vooral Ronald Reagan was bang dat het wegvallen van gezonde *family values* de natie kwetsbaarder zou maken voor het Rode Gevaar, en veel schrijvers zien in de hechte familiestructuur van de Aziaten de oorzaak van hun economisch succes.

Het verband tussen uiteenvallende families en een uiteenvallend Amerika wordt het meest overtuigend gelegd door Christopher Lasch in *The culture of narcissism*.¹³ De invloed van het boek op de Amerikaanse samenleving was enorm. Het boek werd een ongekend verkoopsucces, en president Carter ging zelfs zo ver dat hij zijn beleid aanpaste nadat hij het boek had gelezen. "De Amerikanen waren psychisch ziek, concludeerde Carter op grond van de analyse van Lasch"¹⁴ Alle angsten voor het uiteenvallende gezin beginnen bij *The culture of narcissism*.

De narcistische Amerikaan-volgens-Lasch heeft geen emotionele diepgang, hij vreest volwassen intieme relaties, is hypochondrisch, promiscue, hij hanteert quasi-inzichten omtrent zichzelf en heeft een alles-beheersende angst voor ouderdom en dood. De narcist is van binnen leeg, trivialeert het verleden en heeft geen vertrouwen in de toekomst. De moderne mens is uit onzekerheid op zichzelf gericht, hij heeft geen interne standaard meer waaraan hij zijn *values* kan afmeten, waardoor die waarden een vluchtig en geïndividualiseerd karakter krijgen.

Het gezin wordt volgens Lasch verzwakt doordat het belegerd wordt door instanties, vooral de hulpverleners. Het negatieve resultaat van alle professionele hulp is dat ouders zich amateurs gaan voelen in de opvoeding van hun eigen kinderen. Slaat de twijfel over het eigen kunnen eenmaal toe, dan verliezen de ouders ook daadwerkelijk de controle over hun kinderen. Kinderen uit dergelijke ontspoorde gezinnen hebben geen *values* meer en doen daardoor een groter beroep op professionele hulp. Kinderen zonder *values* lopen meer kans op jonge leeftijd zwanger te raken, met moord of drugs geconfronteerd te worden, en ze hebben een grotere kans om in eenzelfde 'breekbare' relatie terecht te komen als hun ouders. Het proces versterkt zichzelf op die manier.¹⁵

De recente narcistische houding heeft nieuwe samenlevingsvormen met zich meegebracht, die de oude en hecht geachte *community* dreigen te vervangen. Frances Fitzgerald is de eerste die dat constateerde in zijn prachtige en oorspronkelijke boek *Cities on a hill*: hij spreekt van het ontstaan van *lifestyle*

13 Christopher Lasch, *The culture of narcissism* (New York 1979).

14 Maarten van Rossem, *De Verenigde Staten in de twintigste eeuw* 263.

15 Maarten Huygen, 'Gezin op drift' in: *NRC Handelsblad*, 3 juli 1993.

enclaves, gemeenschappen die gebaseerd zijn op een bijna identieke levenshouding en maatschappelijke positie van haar leden.¹⁶

De nieuwe gemeenschap is breekbaar, en daarnaast per definitie zonder geschiedenis: Amerikanen voelen zich aangetrokken tot een enclave omdat ze graag opnieuw beginnen. Dat is, zo betoogt Fitzgerald, van oudsher een typisch Amerikaanse karaktertrek. Hij maakt zich echter zorgen over de nieuwe manier waarop Amerikanen opnieuw willen beginnen. Ook hij vreest het uit elkaar vallen van de samenleving door narcisme. De oude droom van christelijke naastenliefde en moreel en historisch besef, waarden die altijd binnen het gezin zijn doorgegeven, vervluchtigt tot oppervlakkigheid, onverschilligheid en verveling. Fitzgerald, Lasch en anderen verlangen terug naar de *community* en het gezin zoals verbeeld in de Amerikaanse Droom.

To make the world free for democracy

Amerika is van oorsprong het land van de verlichte liberale democratie. Amerikanen hebben zich vaak moreel verplicht gevoeld de democratie over de wereld te verspreiden, omdat het in hun ogen de beste staatsvorm is voor iedereen. Nu veel Amerikanen het gevoel hebben dat hun politieke geloofwaardigheid aan het afnemen is, na Vietnam en Watergate, begint men aan de eigen missie te twijfelen: welk recht heeft een verzwakte natie haar 'waarheid' op te leggen aan andere landen? Toenemend cultuurrelativisme leidt er bovendien toe dat steeds meer getwijfeld wordt aan de universele geldigheid van de liberale democratie.

De puriteinen zijn ooit vanuit het corrupt geworden Engeland naar het nog maagdelijke Amerika gevlucht. Vanuit die achtergrond valt de grote Amerikaanse gevoeligheid voor corruptie te verklaren. *One-liners* als "Money is everything in politics" en "The present system is corrupt, and everyone knows it"¹⁷ vallen dan ook in heel vruchtbare aarde. Van Amerikaanse corruptie worden in de literatuur talloze voorbeelden genoemd: de Amerikaanse regering houdt zich teveel bezig met seksschandalen en het privéleven van haar onderdanen. Als de regering spionnen wil vervolgen wordt zelfs het zelfbeschikkingsrecht van personen aan de kant geschoven. Een dergelijk verrot land mag geen gidsland meer zijn, menen velen. Opnieuw blijkt de Droom niet uit te komen. Een doomsenario is het gevolg: om alle problemen het hoofd te kunnen bieden zou Amerika een dictatuur moeten worden waar gezinnen nog maar één kind

16 In zijn boek (New York 1981) beschrijft hij vier voorbeelden: een enclave voor pensioengerechtigden in Californië, een homogemeenschap (The Castro), een Ashram (een Bhagwan-dorp) en de kerkgemeenschap van de conservatieve televisiedominee Jerry Falwell.

17 Gore Vidal, *Reflections upon a sinking ship* (New York 1965) Introduction.

mogen krijgen om de overbevolking tegen te gaan. Een verlicht despoot zou de macht moeten krijgen.¹⁸

Japan als spiegelbeeld van Amerika

Op economisch gebied is Amerika haar leidende positie kwijtgeraakt aan Europa, maar vooral aan Japan. Amerika dreigt slachtoffer te worden van haar eigen succes in het propageren van de wereldmarkt. Er bestaat bij sommige doemdenkers zelfs grote angst dat de Verenigde Staten over tien jaar de status van Derde-Wereldland zullen bereiken. Amerikanen hebben nu al een Derde-wereldmentaliteit: de binnensteden zijn goor, alles wat een mens bezit wordt gestolen, personeel is grof en Amerikaanse vliegvelden zijn een hel. In Japan daarentegen draagt het personeel witte handschoenen, is men beleefd en gedisciplineerd, en de steden worden nog schoongehouden. Bovendien zijn de gezinsmoraal en het arbeidsethos van de Japanners vergelijkbaar met dat wat Amerikanen steeds hebben nagestreefd. In Japan lijkt de Amerikaanse Droom in vervulling te gaan. Als de Japanse groei doorzet en de neergang van Amerika gestaag blijft voortgaan, zal Japan de leidende positie van Amerika binnen tien jaar overnemen. De auteur die dit doemscenario schetst moet wel toegeven dat er op dit moment nog weinig te merken is van de aanstaande ramp, maar hij heeft geen cijfers nodig om de 'voortekenen' te zien.¹⁹ Japan zal op eenvoudige wijze de macht overnemen: "Europa bezwijkt aan geestelijke aftakeling, het Westen gaat ten onder aan drugs, onenigheid, inteelt en luiheid. Leve het Azianistische Azië, het veilige Aziatische huis dat boven alles en iedereen verheven is. Klinkt dat onvoorstelbaar? Nauwelijks nog."²⁰

Tenslotte

Amerika moest het Zenith van de westerse beschaving worden. Dat schiep onmenselijk hoge verwachtingen, waaraan vanzelfsprekend niet kon worden voldaan. Droom en desillusie horen onlosmakelijk bij elkaar en hebben elkaar steeds afgewisseld, maar de laatste dertig jaar overheerst het onversneden pessimisme.

Betekent dat nu dat er niet meer gedroomd wordt? Integendeel: "In this blessed land there is always a better tomorrow. We believed then and now there are no limits to growth and human progress when men and women are free to follow their dreams." (Ronald Reagan).²¹

18 Gore Vidal ontvouwt deze en andere ideeën in een Manifest, in zijn boek *Reflections upon a sinking ship*. Zonder een spoor van ironie.

19 Edward N. Luttwak, 'Is America on the way down?' in: *Commentary* (maart 1992) 15-27.

20 Uwe Schmitt, 'Het nieuwe Azianisme' in: *NRC Handelsblad*, 2 januari 1993.

21 Schulte Nordholt, *De mythe* 60.